

Козубенко А. М.,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та прав людини Національної академії
внутрішніх справ *Кулик Т. О.*

СПЕЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

Серед вітчизняних науковців не існує єдиного підходу до розуміння категорії “Воєнного злочину”, основні відмінності правового розуміння даної категорії полягають у тому, що практично кожен науковець намагається сформулювати своє, якісно відмінне визначення даної категорії. Так, Піддубна М.В. визначила поняття воєнного злочину, як винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права *juscogens*, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру, злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права [1, с. 101]. 3 квітня 2022 року Президент України анонсував рішення про створення спеціального механізму правосуддя для притягнення до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти українського народу. У своєму зверненні глава держави повідомив, що зміст цього механізму полягає у спільній роботі національних та міжнародних фахівців: слідчих, прокурорів та суддів. Цей механізм допоможе Україні та світу притягнути до відповідальності осіб, які розв’язали або будь-яким чином брали участь у цій страшній війні проти українського народу [2]. Важливим також залишається питання деокупації тимчасово окупованих територій України. Україна захищаючи свої національні інтереси відносно цілісності своєї території фактично забезпечує здійснення свого основного конституційного принципу територіальної цілісності держави, а також основних принципів міжнародного права, спрямованих на захист миру і безпеки на усьому європейському континенті і світі.

Шаптала Н. К. та Камінська Н. В. вважають, що важливо до суб'єктів забезпечення деокупації тимчасово окупованої території України віднести суб'єктів міжнародного права (держави, міжнародні міжурядові організації тощо), які покликані сприяти вирішенню українського питання щодо відновлення територіальної цілісності Української держави та безумовного виконання РФ норм і принципів міжнародного права, притягнення до відповідальності за злочини проти людяності, воєнні та інші злочини, задля відновлення миру і безпеки, національного і міжнародного правопорядку. Принциповим є акцентування на відповідальності органів державної влади щодо дотримання обмежень прав і свобод людини в інтересах забезпечення режиму безпеки та гарантій законності в державі [3]. Відомо, що після рішення Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду про початок повноцінного розслідування від 2 березня 2022 року слідчі МКС прибули до України для проведення розслідування міжнародних злочинів разом з українськими колегами. Тобто, міжнародна співпраця представників МКС та правоохоронних органів України уже розпочалася. Також, одночасно з розслідуванням МКС був розпочатий процес створення Спеціального ad-hoc трибуналу для розслідування злочину агресії. 5 березня 2022 року фахівцями у сфері міжнародного права була проголошена Декларація про створення такого Трибуналу за принципами Нюрнберзького Трибуналу після Другої світової війни [4]. Крім використання міжнародних інституцій для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини також має бути залучена національна система правосуддя та іноземні системи на принципах універсальної юрисдикції, в першу чергу відносно безпосередніх виконавців таких злочинів. Україна не є країною-членом МКС, адже досі не ратифікувала Римський статут, у той же час правовою базою для розслідування міжнародних злочинів цією судовою інстанцією є дві заяви Верховної Ради України про визнання ad hoc юрисдикції (для конкретних ситуацій), прийнятих у 2014 та 2015 роках. Водночас, питання ратифікації Римського статуту і необхідності імплементації його в національне законодавство досі є надзвичайно актуальними.

Але виникає питання: чи існують достатні правові підстави співробітництва між слідчими МКС і правоохоронними органами і що Україна повинна зробити для налагодження такої співпраці заради результативного розслідування міжнародних злочинів і притягнення представників країни-агресора до

відповідальності? Власне, у цьому випадку існує два вагомих аспекти: по-перше, це регламентація співпраці з представниками МКС під час розслідування і, по-друге, це відповідність національного кримінального законодавства вимогам Римського статуту. Відносно першого аспекту, то до держав-учасниць і держав, які не є учасницями МКС, використовуються рівні зобов'язання відповідно до частини 9 згаданого статуту, яка регулює питання міжнародної співпраці та правової допомоги. Згідно з його п. 3 ст. 12 держава, яка зробила заяву, що визнає юрисдикцію Суду, повинна співпрацювати з Судом без будь-яких затримок або виключень згідно з частиною 9 Статуту. Отже, Україна повинна співпрацювати з МКС у питаннях надання доказів, встановлення осіб, збору доказів, допиту людей, розшуку або арешту, а також захисту потерпілих та свідків. Попри те, що співробітництво із МКС передбачено Римським статутом, така взаємодія не регламентована у національному законодавстві. Регулювання цього питання можливе шляхом прийняття окремого закону про співпрацю з МКС, укладення меморандуму про взаємодію або внесення відповідних змін до Кримінального процесуального Кодексу України стосовно міжнародного співробітництва [5].

У Верховній Раді України було зареєстровано ряд законопроектів з метою врегулювання порядку співпраці з МКС, зокрема, № 7179 від 05.10.2017 р. та інші, проте були відкликані, спрямовані на доопрацювання. На сьогодні на розгляді знаходяться законопроект №8016 від 09.09.2022 р., метою якого є ратифікація Римського статуту МКС, і законопроект № 7290 від 15.04.2022 р. про внесення змін до Кримінального Кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України: доповнення про воєнні злочини проти особи, проти власності, воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених методів та засобів ведення війни, воєнні злочини проти гуманітарних операцій та використання символів, злочини проти людяності та геноциду [6].

Відносно другого аспекту про відповідність національного кримінального законодавства вимогам Римського статуту, то 20 травня 2021 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (№ 2689). Саме він покликаний імплементувати положення Римського статуту в національне законодавство України, однак Президентом тривалий час його

не було підписано. Така прогалина в національному законодавстві значно перешкоджає роботі національних слідчих органів. Тому, задля забезпечення належної співпраці з МКС та проведення спільного розслідування злочинів в Україні потрібно ратифікувати Римський статут, що забезпечить участь нашої держави як повноправного члена МКС та зможе надати державі додаткові права та можливості. Також слід додати, про необхідність гармонізації національного законодавства у питаннях співпраці з МКС та відповідності кримінального законодавствам положенням міжнародного гуманітарного і кримінального права. Для того, щоб співпрацювати з МКС держава зобов'язана прийняти національне законодавство, яке дозволить привести його правові положення у відповідність до Римського статуту. У колективній заяві щодо створення Спеціального трибуналу фахівці з міжнародного права закликали держави світу погодитися надати спеціальному кримінальному трибуналу юрисдикцію, що походить з національних кримінальних кодексів та загального міжнародного права, а також надати суду юрисдикцію для розслідування дій як виконавців злочину агресії, так осіб, які сприяли чи організували вчинення цього злочину. Крім зусиль міжнародного співтовариства в рамках національних процедур щодо створення Трибуналу, можливий варіант залучення ООН у цьому процесі. А саме, становлення Трибуналу на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН (ГА ООН). Наприклад, у 2003 р. ГА ООН пропонувала створити кримінальний трибунал для переслідування злочинів червоних кхмерів у Камбоджі, у 2016 році ГА ООН прийняла резолюцію про створення механізму розслідування і судового переслідування за вчинення міжнародних злочинів у Сирії.

Таким чином, ООН може створити правову базу для міжнародного механізму притягнення до відповідальності вище керівництво Росії та Білорусії за злочин агресії. Крім вищезазначених варіантів розслідування міжнародних злочинів в Україні юрисдикцію відносно злочину агресії може мати і національний суд, який реалізує територіальну юрисдикцію (у Росії, Білорусії чи Україні), або національний суд, що здійснює універсальну юрисдикцію. Відповідно до Кримінального Кодексу України стаття 437 визначає агресію як злочин та передбачає кримінальну відповідальність за будь-яке планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни [9]. Окрім того, злочин

агресії також є у кримінальних законах як Росії, так і Білорусії. Однак у міжнародному праві високопосадовцям держав гарантується функціональний імунітет від кримінального переслідування іншими державами. Надання такого захисту виникає з принципу суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи держав. Функціональний імунітет високопосадовців держави пов'язаний з виконанням державних функцій і використовується щодо їхніх дій, вчинених в їх службовій якості. Такий імунітет надається вищим посадовим особам держав для ефективної реалізації ними своїх функціональних обов'язків на міжнародній арені як головних представників своєї держави. Доцільно зазначити, що злочин агресії є «лідерським» злочином і відповідальність за нього може нести лише вище політичне та військове керівництво. Отже, переслідування за злочин агресії на національному рівні унеможлиблюється імунітетом вищих посадових осіб. У зв'язку з цим, більш прийнятний варіант є міжнародний трибунал, адже загальноприйнятим є те, що використання такого імунітету неможливе при міжнародній кримінальній відповідальності за міжнародні злочини. Національна система правосуддя буде мати вагомое значення саме для розслідування злочинів, які були вчинені російськими офіцерами, солдатами, тобто прямими виконавцями. Ймовірніше, розгляд таких справ буде відбуватись за спеціальною процедурою *in absentia*, тобто заочний розгляд. Таке спеціальне розслідування здійснюється відносно осіб, які приховуються на окупованій території або на території держави-агресора. Кримінальний процесуальний кодекс України теж дозволяє оголошувати таких осіб у міжнародний розшук. Українські слідчі органи вже мають значний досвід у таких розслідуваннях з 2014 року. Другим питанням є притягнення до відповідальності російських військовослужбовців, які наразі знаходяться під контролем України. У національній судовій практиці були випадки засудження російських військовополонених за злочини на території України. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права військовополонені підлягають захисту від судового переслідування за факт участі у воєнних діях, однак такий захист не поширюється на випадки вчинення воєнних злочинів. Відносно обов'язку репатріації військовополонених, то ув'язнені можуть утримуватися під вартою на період кримінального провадження та судового розгляду, а у випадку засудження – до часу закінчення відбуття покарання (ст. 119 п. 5

Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими). Отже, обов'язок держави звільнити і передати військовополоненого після закінчення воєнних дій щодо осіб, які знаходяться під слідством чи засуджені призупиняється і відновлюється після завершення кримінального провадження чи відбуття покарання. Іншим можливим варіантом притягнення виконавців міжнародних злочинів може бути відкриття кримінальних проваджень іноземними країнами за принципами універсальної юрисдикції – це принцип міжнародного права, який дозволяє судити іноземців, що вчинили міжнародні злочини на території іншої держави, на основі серйозності таких злочинів, які є загрозою для всього міжнародного співтовариства. Наразі декілька європейських держав вже оголосили про початок кримінального розслідування щодо подій в Україні за принципом універсальної юрисдикції (Польща, Німеччина, Литва, Естонія, Словаччина, Швеція та ін.). Таке співробітництво з міжнародними партнерами є вкрай важливим для розслідування міжнародних злочинів, оскільки тисячі українців, які є свідками чи потерпілими, наразі знаходяться на території іноземних держав, правоохоронні органи яких вже зараз можуть збирати докази шляхом опитування постраждалих і свідків в рамках відкритого кримінального провадження.

Окрім того, правоохоронні органи Європейського Союзу в рамках спільної інституції Євроюст ініціюють створення Спільної Слідчої Групи щодо розслідування злочинів, вчинених збройними силами російської федерації на території України. Отже, з усього зазначеного вище, можна зробити висновок, що на сьогодні перед Україною та світовим співтовариством постало важливе та важке завдання, а саме: розробити і задіяти міжнародні судові механізми, органи розслідування, міжнародних експертів та фахівців задля покарання усіх осіб, які вчинили тяжкі злочини проти українського народу, заради досягнення справедливості, компенсації для потерпілих і уникнення звірств на території нашої держави. Міжнародні злочини не мають строків давності щодо притягнення до відповідальності. Рано чи пізно навіть високопосадовці стануть перед правосуддям і будуть нести відповідальність за скоєне.

Список використаних джерел

1. Піддубна М.В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: ПРАВО. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 98–101.

2. Володимир Зеленський ініціює створення спеціального механізму, який допоможе притягнути до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти українського народу. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-iniciyuystvorennya-specialnogo-mehaniz-74057>.

3. Шаптала Н. К. , Камінська Н. В. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302>. 2022. Т. 22. № 1 С. 57–69.

4. Генпрокурор Ірина Венедіктова та Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан обговорили співпрацю. URL: <https://gp.gov.ua>.

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Te.

6. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України №7290 від 15.04.2022. № 2557-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449>.

7. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25.02.2014 № 790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>.

8. Проект Постанови про звернення Верховної Ради України до Президента України щодо невідкладного внесення до Верховної Ради України проекту Закону України “Про Ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду” № 8016 від 09.09.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/%20billInfo/Bills/Card/40442>.

9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 25–26. Ст. 131.